

ВІД УПОРЯДНИКА

14 листопада 2007 р. у Національному університеті “Києво-Могилянська Академія” відбулося урочисте відкриття відділу Наукової університетської бібліотеки — Кабінету Омеляна Пріцака. Новий самостійний підрозділ бібліотеки було створено для зберігання та використання колекції книжок, приватного архіву та колекції мистецьких творів, які Омелян Пріцак (7/04/1919–29/05/2006), професор Гарвардського університету, видатний вчений сходознавець і славіст українського походження, заповів перевезти в Україну. Тим самим НаУКМА свідомо взяла на себе місію продовження справи, якій професор Пріцак присвятив усе своє життя — творити й поширювати знання про Україну у взаємозв’язку з історією інших країн та народів, як частину історії всього людства. В стінах першого українського університету зібрання професора Пріцака дістало нову адресу, але залишилося у природному для себе середовищі генерації нових знань та ідей, адже професор Пріцак викладав у провідних університетах світу. З огляду на зміст колекції, вона створює в НаУКМА важливий бібліотечний ресурс для розвитку євразійських студій, а також для створення факультету сходознавства.

Бібліотеку було перевезено до України за згодою вдови професора Лариси Дмитрівни Пріцак. Фінансування та транспортування цього високо оціненого та коштовного дару взяла на себе Києво-Могилянська Фундація Америки за сприяння адвоката Володимира Лупаня.

Омелян Пріцак все своє життя збирав бібліотеку. В його колекції понад 20 тис. книжок та періодичних видань шістдесятьма мовами світу. Її основну частину складають книжки з різних галузей сходознавства, переважно тюркології. Серед університетських бібліотек усього світу мало таких, що могли б зрівнятися повнотою з цією книжковою колекцією у сфері тюркології (лінгвістики та історії) та дотичної проблематики. В ній примірники видань XV—XVI ст., чимало рідкісних видань більш пізнього часу, рукописні книжки перською, арабською та

османсько-турецькою мовами. Водночас там представлено багато праць зі славістики, світової історії, історіософії. Серед друкованих раритетів є також карти, в тому числі знамениті карти України Боплана. Словом, це велике надбання для всієї України, особливо зважаючи на те, що за роки радянської влади через ізоляцію української гуманітаристики від світової в бібліотечному фонді країни утворилися численні прогалини в багатьох наукових дисциплінах, які годі й мріяти колись заповнити.

Крім книжок, у фондах Кабінету знаходяться картинна галерея, колекція мап, предмети вжиткового мистецтва, в тому числі різьблення по металу, вироби з порцеляни, фаянсу, каменя, срібла, дерева, також скандинавські меблі, східні килими.

Окрему цінність становить величезний особистий архів професора, що відбиває дивовижну активність Омеляна Прицака як вченого, організатора науки, суспільного діяча. Архів увібрав в себе листування з діячами науки, культури, а також політиками, адреси яких розкидані по всьому світу. Ця частина архіву є не лише відбитком особистих контактів вченого, а й, враховуючи його визначну роль у житті української науки за кордоном, важливим свідком процесів, які відбувалися в науковому та громадському середовищі української діаспори. В архіві також зібрано чернетки наукових праць, в тому числі ще не надрукованих. Ніби продовженням книжкової колекції О. Прицака є копії різноманітних історичних джерел з різних архівосховищ світу — вони можуть послужити об'єктом самостійних наукових досліджень.

З цієї нагоди варто було б коротко окреслити життєвий шлях професора Омеляна Прицака. Він народився 7 квітня 1919 р. у с. Лука (нині с. Озерна Самбірського району Львівської області). Його батько загинув під час польсько-української війни восени того ж самого року, а в наступному, 1920 р., його мати з вітчимом переїхали до Тернополя. Там О. Прицак здобув середню освіту. Під час навчання у гімназії в ньому пробудився інтерес до української історії, а завдяки вчителю Ф. Михальському, іраністу за освітою, також і інтерес до східних народів. Тому під час навчання у Львівському університеті (1936–1940) він вивчав семітські, іранські та алтайські мови. Йому пощастило мати серед наставників всесвітньо відомих польських сходознавців — монголіста В. Котвіча та арабіста Т. Левицького. Водночас він здобув добрий фаховий вишкіл історика та архівіста у видатного українського історика І. П. Крип'якевича, брав активну участь у діяльності історичної секції Наукового товариства імені Т. Шевченка. Вже в студентські роки вишло друком декілька його статей з історії України.

Восени 1939 р. О. Пріцак зустрівся у Львові з А. Кримським і за його рекомендацією був зарахований в аспірантуру Інституту мовознавства Академії наук УРСР. Так, 1940 р. він почав працювати під керівництвом А. Кримського у Києві, але восени того самого року його було мобілізовано до Радянської армії (служив в артилерійській частині в Башкирський АРСР). На початку війни з Німеччиною потрапляє в полон, але тікає звідти і з'являється то у Києві, то у Львові. За клопотанням німецького арабіста Р. Гартмана, він з жовтня 1943 р. отримав змогу продовжити свої студії в семінарі останнього у Берлінському університеті. О. Пріцак також студіює тюркологію в А. фон Габайн та Г. Шіля, іранську та середньоазіатську історію — в Г. Г. Шедера. У 1946–52 рр. студіює та викладає у Геттінгенському університеті. 1948 р. захищає там докторську роботу “Караханідські студії”, присвячену першій ісламській державі, створеній тюрками у Середній Азії (IX — поч. XIII ст.), а 1951 р. — габілітаційну роботу “Родові назви й титулатура алтайських народів”. 1952–1961 рр. — викладає в Гамбурзькому університеті (професор з 1957 р.), часто відвідує Туреччину для дослідницької роботи. 1960 р. його було запрошено гостючим професором до Гарвардського університету, а 1961 р. він переїздить до США, де обіймає посаду професора тюркології Вашингтонського університету в м. Сієтл.

1964 р. його було запрошено професором лінгвістики та тюркології до Гарвардського університету. З цього часу О. Пріцак поновив дослідження з історії України й направив усі свої зусилля на заснування в американському університеті наукового центру з україністики. За його проектом 1968 р. було досягнуто згоди з Гарвардським університетом про заснування на пожертви української громади трьох кафедр з україністики (історії, мови, літератури) та дослідного інституту. Він організовує семінар з україністики і займається збиранням пожертв на Гарвардський проект. Потрібні кошти вдалося зібрати, і 1973 р. Український дослідний інститут Гарвардського університету було створено. Від того часу до 1989 р. О. Пріцак обіймав посаду його директора. 1975 р. його було обрано першим професором кафедри української історії імені Михайла Грушевського, а з 1977 р. він розпочинає видання журналу “Гарвардські українські студії”, що дуже скоро здобув широке міжнародне визнання. На початку 1980-х рр. ініціює роботу над серією публікацій османських джерел до історії України, а наприкінці десятиліття, з нагоди тисячоліття хрещення Русі, — працює над монументальною серією “Гарвардська бібліотека давнього українського письменства”. Весь цей

час він багато викладає, пропонуючи студентам як оглядові, так і спеціальні курси з історії України від давнини до сучасності.

Політичні реформи в Радянському Союзі відкрили О. Прицаку ще перед виходом на емеритуру 1989 р. можливість приїжджати в Україну і зробити перші кроки для налагодження наукових контактів Українського дослідного інституту Гарвардського університету з українськими науковими інституціями, університетами та окремими фахівцями. В Інституті історії АН УРСР він бере участь у плануванні та організації діяльності Археографічної комісії. 3 липня 1989 р. він публічно виступив перед співробітниками інституту з розповіддю про Гарвардський університет. 18 травня 1990 р. Загальними зборами Академії наук України його було обрано одним із перших іноземних академіків. 1990 р. він бере участь в організації Міжнародної асоціації українців та її першого конгресу. Його доповідь на конгресі МАУ “Що таке історія України?” зводила теоретичне підґрунтя для чергового амбітного проекту — організації в Академії наук сходознавчих студій.

Справді, з його ініціативи у жовтні 1991 р. (і за участю Інституту історії) у Києві та Криму проходить велика міжнародна конференція “Україна і Османська імперія XV—XVIII ст.”, під час якої Президія Академії ухвалила рішення про створення Інституту сходознавства. Академіка О. Прицака було призначено його директором. Відтоді він подовгу перебуває в Україні: добирає кадри для інституту, організує щотижневий науковий семінар, працює з аспірантами, редагує відроджений ним же журнал “Східний світ”, займається комплектуванням бібліотеки, відкриттям спеціалізованої ради для захисту дисертацій і навіть відбудовою музею-садиби А. Кримського у м. Звенигородка. А ще в Київському університеті імені Т. Шевченка проводить семінари з історіографії та історіософії і працює над організацією там сходознавчого відділення. Йому нібито все вдається, але економічна криза та неефективність бюрократичного апарату в країні, і в академії наук зокрема, дуже гальмували всі його починання. Ще не встиг запрацювати колектив інституту як цілісне наукове середовище, а “згори” вже спускаються директиви про скорочення штатів. Не раз здіймалися чутки про закриття Інституту сходознавства, мовляв, передчасно він виник, а керівник не знає місцевого життя. Попри все, він вперто й гідно захищає свій останній великий проект. Його доводи прості і, всупереч чуткам, обеззброюють навіть академічних та ваківських функціонерів: “Якщо чогось нема, то його можна створити”, “Сходознавство виникло не тепер, отже треба дотримуватися існуючих в ньому правил”. Але з 1996 р. він уже не може на-

довго приїздити в Україну — і через власну недугу, і через смерть його першої дружини Ніни Михайлівни. Останнє, що він зміг зробити для інституту, — це приїхати до Києва у листопаді 1998 р. і з дотриманням усіх формальностей скласти з себе повноваження директора.

Після повернення до США О. Пріцак продовжив свої наукові студії, підготував до друку кілька праць, в тому числі й другий том “Походження Русі”. В роботі знаходились і наступні томи, присвячені аналізу арабських, латиномовних, тюркських та слов’янських джерел. До останнього часу він іще керував науковими студіями кількох науковців.

О. Пріцак добре усвідомлював, що в науці не буває вічних теорій. Проте не викликає сумніву, що його ідеї і справи багато в чому випередили свій час. Тому дискусії, спровоковані ним, триватимуть іще не одне покоління, як житимуть і спогади про нього. От чому на відзначення прибуття бібліотечно-архівно-художнього зібрання О. Пріцака до НаУКМА та на знак вдячної пам’яті про його творця НаУКМА скликала Міжнародну наукову конференцію “Спадщина Омеляна Пріцака і сучасні гуманітарні науки”, яка відбулася 28–30 травня 2008 р. У конференції взяли участь понад 60 доповідачів з України, Росії, Туреччини, інших країн. Конференція викликала велике зацікавлення широких кіл наукової громадськості, студентів Києва та України. В межах конференції відбулися також презентація книги Омеляна Пріцака “Коли і ким було написано “Слово о полку Ігоревім” та круглий стіл “Київська Русь та Євразійський Степ”; було організовано виставку “З колекції О. Пріцака”. Виголошені на конференції доповіді й представлені у цій книзі.

Редакційна колегія визнала за доцільне опублікувати усі надані їй тексти доповідей, незважаючи на різну тематику (що виходить за межі інтересів професора Пріцака), кваліфікацію учасників (серед яких є і професори, і студенти) та зрештою переконливість наведених наукових аргументів. До збірки також включено декілька доповідей, що з різних причин не прозвучали на конференції (вони позначені примітками). Чимало положень у представлених доповідях навіть розходяться з ідеями професора Пріцака, хоби й через необізнаність з ними. Відмова від обмежень зумовлювалася сподіваннями редколегії, що конференція, яка об’єднала учасників пам’яттю про видатного вченого, наділеного потужною інтуїцією і сміливою думкою, може послужити ґрунтом для випробування нових ідей